

Wat Orbán weet en zijn vijanden niet

| MARTINO COMELLI EN VERA HORVÁTH

Hongarije's rechtse premier heeft zijn succes te danken aan zijn diagnose van de kwalen van het land: de economische liberalisering heeft veel burgers teleurgesteld.

Voor velen lijkt Hongarije een kapitalistisch succesverhaal. Het kende een soepele transitie van een dictatuur met een centraal geplande economie, naar een democratie gebaseerd op vrije markt kapitalisme. Hongarije genoot, dankzij de hulp van de Europese Unie, ook van een constante economische groei en in 2004 werd het land toegevoegd aan de Unie als een volwaardig lid. In de hoofdstad Boedapest zijn er heel wat bewijzen te vinden van deze renaissance. De eclectische 19de-eeuwse architectuur, ooit vuil en vervallen, blinkt opnieuw. Er schieten overal constructiesites uit de grond en toeristen overspoelen het stadscentrum. De lonen stijgen en buitenlands kapitaal stroomt door het land. Dit alles lijkt er alleszins op te wijzen dat de open markt democratie en de economische liberalisering het land goed doen.

Maar er is iets mis. De uiterst rechtse Fidesz-partij, die aan de macht kwam in 2010, bestuurt het land op een steeds meer autoritaire manier. Eerste minister en partijleider Viktor Orbán behaalde een twee derde meerderheid in het parlement in 2010, wat Fidesz in staat stelde om de grondwet en de kieswet aan te passen zonder medewerking van andere partijen. Het resultaat van deze amendementen was dat Fidesz na de verkiezingen van 2014, waarin het 'maar' 44 procent van de stemmen vergaarde, toch nog dicht bij een twee derde meerderheid in het parlement kwam. Bovendien bleek de oppositie diep verdeeld, waardoor Fidesz zijn greep op de besluitvorming kon behouden.

In de loop van Orbán's bestuurs-termijn haalde Hongarije al regelmatig de internationale krantenkoppen met de verdeeldheid-zaaiende acties van de premier. Hij bouwde een muur langs de Hongaars-Servische grens en eiste dat de Europese Unie die zou bekostigen. Hij verzet zich luidkeels tegen het EU-beleid en gebruikt de Unie

De Hongaarse premier Viktor Orbán

als zondebok in zijn binnenlandse propaganda. Hij heeft de vrije pers gemuilkorfd en maakte de publieke sector minder aansprakelijk voor burgers. Hij is geobsedeerd door "achtergrondmachten", vertegenwoordigd door niet-gouvernementele organisaties (NGO's) die in zijn ogen allemaal gelinkt zijn aan George Soros, de steenrijke Hongaars-Amerikaanse zakenmagnaat en politiek activist. Tenslotte zweept hij openlijk met autocratische leiders als de Russische president Vladimir Poetin en de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan.

Fidesz identificeert zichzelf als conservatief maar wordt alsmaar meer geclassificeerd als extreemrechts door internationale waarnemers. Ondertussen bestaat de gefragmenteerde Hongaarse oppositie uit een waaier van technocratische rechtse centristen en liberale elites tot het extreemrechtse Jobbik. Wordt het hedendaagse Hongarije dan verscheurd tussen rechts en extreemrechts? Waarom zou een klein land met een open economie, die profijt lijkt getrokken te hebben uit de aansluiting bij de Europese Unie en de opening van zijn markten, zo'n extremistische weg inslaan?

Natuurlijk is Hongarije niet de enige post-socialistische natie die last heeft van deze symptomen: Polen en Rusland hebben gelijkaardige regressieve en autoritaire wendingen genomen. En de conservatieve golf blijft niet beperkt tot de post-socialistische context, zoals Brexit en de recente verkiezingen in Italië, Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten aantonen. Maar Hongarije lijkt toch een extremer geval te zijn, dat tekenen vertoont van het afglijden naar autocratische systemen zoals dat van Turkije. De conservatief-nationalistische wending in Hongarije is al langer ingezet, en ging de westerse trends eerder vooraf dan dat ze ze volgde. Hongarije heeft misschien wel een gevaarlijke cyclus ingezet. In eerste instantie negeerden of ridiculiseerden de westerse media en de publieke opinie Orbán's nationalistische, xenofobische en autocratische maatregelen, maar nu juichen ze in sommige van deze landen gelijkaardige maatregelen toe.

Dit zijn de symptomen, maar wat is de ziekte?

POLANYI

De inzichten van de Hongaarse economische socioloog Polányi Károly

(1886–1964), beter bekend als Karl Polanyi, helpen ons de politieke ontwikkelingen in zijn geboorteland te begrijpen. Polanyi legt uit hoe economische elites in de nasleep van de val van het socialistisch blok, gestimuleerd werden om de belangen van kapitaal voorrang te geven op die van arbeid en natuur. Kapitalisten hebben een gevestigd belang bij het transformeren van een zo groot mogelijk deel van de sociale relaties in marktrelaties, zelfs ten koste van de sociale cohesie en stabiliteit. Deze marktrelaties zorgen ervoor dat overleving afhangt van de toegang tot kapitaal. Wie geen eigen deel van het kapitaal bezit, moet dat verdienen, door de eigen arbeid te verkopen als een vermarktbaar goed. Polanyi beschouwt arbeid als een "fictief goed" omdat het duidelijk niet vergelijkbaar is met andere producten op de markt. Arbeid kan bijvoorbeeld niet opgeslagen worden als de vraag laag is, noch kan het gemakkelijk verplaatst worden als de vraag elders groter is.

Polanyi legt uit dat kapitalistische krachten de economieën probeerden te openen en van 'eigenbelang' de basis trachtten te maken van alle sociale processen, terwijl arbeiders bleven streven naar sociale bescherming. Deze dubbele beweging werpt een licht op het moderne Hongaarse welvaartssysteem, waarin plaats is voor een (gedeeltelijke) publieke op-eising van wat de markt heeft overgenomen. Maar het is belangrijk om op te merken dat 'ontmarkting' niet altijd progressief is. Polanyi geeft als voorbeeld het Italiaanse fascisme, dat de poging van de maatschappij belichaamt om zichzelf te beschermen tegen de excessen van de markt. "De overwinning van het fascisme was bijna onvermijdbaar door de obstructie vanwege de liberalen van elke hervorming die planning, regularisering, of controle vanwege de overheid omvatte". Het is dit soort van regressieve ontmarkting die we vandaag ook in Hongarije zien.

VRESELIJKE KATER

Tijdens de transitie naar het kapitalisme kreeg Hongarije zwaar te lijden onder het ongereguleerd liberalisme. De natie deelde dit lot met veel naburige landen na de val van het Oostblok. Belangrijke elementen van de post-socialistische economische herstructu-

ring hebben de bijnaam 'schoktherapie' en de patiënt is nog altijd niet gerevalideerd.

Om de competitiviteit een boost te geven en de verpletterende schulden van het land te reduceren, haastte Hongarije zich om de staatsbedrijven te privatiseren. Dit leek ook een manier om het kapitalisme 'te adopteren' en buitenlands kapitaal aan te trekken. Na verloop van tijd was Hongarije niet alleen geliberaliseerd, maar was het meer geliberaliseerd dan de meeste 'oude kapitalistische' West-Europese landen. Het openen van de markten was zo succesvol dat buitenstaanders vandaag een zeer groot deel van het Hongaarse economische leven domineren: de grootste banken zijn Oostenrijks, Duits en Italiaans, net zoals de supermarkten en telecombedrijven. Hetzelfde geldt voor de productie: de grootste bedrijven zijn Audi, General Electric, Mercedes Benz en Bosch. Al die buitenlandse megabedrijven maken van Hongarije een soort van neoliberale kolonie.

In de wedren om investeerders aan te trekken, hebben opeenvolgende Hongaarse regeringen de vennootschapsbelastingtarieven ingeperkt tot 9 procent (in de Verenigde Staten, een liberale markteconomie bij uitstek, staat die sinds januari 2018 op 21 procent). Zoals politici overal doen, loven Hongaarse politici kleine zaakvoerders, maar de echte drijvende krachten achter de economische groei zijn buitenlandse megabedrij-

(BTW) ter wereld. De economie is volledig georiënteerd op de export. Al deze veranderingen hebben geleid tot een verlaging van de lonen en moedigen belastingontduiking aan. Het resultaat is dat veel openbare diensten, waaronder gezondheidszorg en onderwijs, ernstig ondergefinancierd zijn. Investerings in deze programma's zijn al jaren aan het krimpen of aan het stagneren, en hun afnemende kwaliteit is regelmatig het onderwerp van het publiek debat.

Initieel handhaafde Hongarije de welzijnsvoorzieningen uit de socialistische periode, maar met de budgettaire beperkingen als excuus, werden ze systematisch verder beknot door de opeenvolgende regeringen. Vandaag kan een werkloze slechts gedurende de drie eerste maanden een bescheiden uitkering krijgen en de sociale voorzieningen in het algemeen zijn magertjes.

De Hongaren hebben maar weinig controle over hun economische leven. Ze zijn in feite zelf goederen geworden. In een open economie gedomineerd door internationale bedrijven, verdienen de meeste Hongaren hun brood door het enige wat ze hebben te verkopen: hun arbeid. Hierdoor bevinden mensen zich in een constante staat van vervreemding, terwijl alle surplus rijkdom die ze produceren gedurende hun lange werkdagen weggesluisd wordt.

Hongaren vergelijken hun salarissen ook alsmear vaker met de lonen

De liberalisering van de markten was zo succesvol dat buitenlandse bedrijven vandaag een zeer groot deel van het Hongaarse economische leven domineren.

ven. Hongaarse werknemers hebben quasi geen toegang tot de productiemiddelen, maar in alle eerlijkheid, de Hongaarse kapitalisten evenmin.

Belastingen op consumptie voorzien de meeste staatsinkomsten en Hongarije heeft een van de hoogste belastingen op toegevoegde waarde

in West-Europese landen. De ongelijkheid daartussen creëert niet alleen een gevoel van onrecht maar zet ook een groeiend aantal burgers aan om het land te verlaten in de hoop op een zekerder leven elders. Waarom zou je in Hongarije blijven als je drie uur rijden verderop drie maal meer kan

verdiene, in een context van betere openbare diensten en hogere werkloosheidsuitkeringen?

De huidige stijging van de lonen in Hongarije wordt tenietgedaan door een gecontroleerde devaluatie van de nationale munt, de forint, een maatregel die tot doel heeft de export goedkoop te houden op de wereldmarkt. Politici wijzen er graag op dat de werkloosheid in het land nog nooit zo laag is geweest, maar Hongarije zal binnenkort geconfronteerd worden met een ernstig tekort aan arbeidskrachten in zijn ondergefinancierde openbare diensten, in het bijzonder in de gezondheidszorg.

Om de nationale stemming echt te begrijpen, moet men de bloeiende hoofdstad en het hoofdstedelijk gebied achter zich laten. In het hoofdstedelijk gebied woont 20 procent van de bevolking, maar het genereert 40 procent van het Bruto Binnenlands Product. De kwaliteit van het leven is ook verbeterd in sommige kleinere stedelijke centra, maar de lonen buiten Boedapest zijn niet alleen heel laag in vergelijking met de Europese Unie, maar ook in vergelijking met de Hongaarse gemiddelden. Hoe landelijker de locatie, hoe minder de bewoners bovendien toegang hebben tot diensten en elementaire welzijnsvoorzieningen.

Fidesz' dominantie in de media volgt een omgekeerd patroon. De inwoners van Boedapest hebben een betere toegang tot de op inter-

pese Unie) en wordt er continu gewezen op de heroïsche inspanningen van de regering om de bevolking tegen al deze bedreigingen te beschermen. De sterke voorkeur van de Hongaren op het platteland en de armen in de steden voor iemand die beweert voor hen op te komen is perfect rationeel, gezien de specifieke geschiedenis waarin de post-transitionele elites hen lieten stikken, iets wat heel duidelijk aangevoeld wordt.

ORBÁNS INZICHT

Eerste minister Orbán's persoonlijke geschiedenis is op opmerkelijke wijze verweven met die van zijn land. Hij begon zijn politieke carrière in 1988 in de rangen van Fidesz (toen een afkorting voor 'Fiatal Demokraták Szövetsége' of de Alliantie van Jonge Democraten), een toen pas opgerichte klassieke liberale partij die de kapitalistische en democratische transitie toejuichte.

Maar naarmate een groeiend aantal Hongaren de nadelen van een liberaliserende transitie begonnen in te zien, keerde Fidesz - gestuurd door Orbán's ijzeren hand - zich af van haar oorspronkelijke ideologie. Ze schoof eerst op naar het conservatisme. Daarna, toen het mislukte om de verkiezingen van 2002 te winnen met haar visie van een 'burgerlijk' Hongarije, schoof de partij op naar een rechts autoritarisme. De partijvoorzitter leest de gevoelens van de bevolking vakkundig en begrijpt in het bijzonder de noden van de groep mensen waar vaak naar

pij die, zo beloofde hij, "een succes zou maken van de natie". In het kader van het zogenaamde economische patriotisme, voerde zijn regering sinds 2010 'crisisbelastingen' in op sectoren die gedomineerd worden door West-Europese bedrijven en legde hij één van Europa's hoogste financiële heffingen op aan de banken, voornamelijk financiële instanties die in buitenlandse handen zijn. Toen hij omwille van zijn economische maatregelen beschuldigd werd van corruptie, antwoordde hij dat Hongarije een "nationale kapitalistische klasse" moest creëren, wat vereist dat Hongaars kapitaal in Hongarije blijft. Deze ingreep moet interne investeringen toelaten en de ontwikkeling van een interne economie aanmoedigen. Zijn regering heeft geprobeerd om nutsbedrijven en een deel van de bankensector te nationaliseren in naam van het economisch patriotisme. Deze maatregelen werden vaak haastig en slecht gepland, maar ze konden voor de rest wel geïnterpreteerd worden als een poging om de wonden te helen die achtergelaten werden door de schoktherapie van de economische liberalisering van de jaren 1990.

Orbán heeft de steun van ontevreden en vervreemde burgers verworven. Ondertussen heeft de oppositie niets meer te bieden dan nog meer neoliberalisme. Oppositiepartijen (behalve het extreemrechtse Jobbik uiteraard) beloven Hongarije "meer Europees" te maken, maar voor de meeste Fidesz-stemmers waren de inspanningen van de afgelopen decennia om dichterbij Europa te komen, desastreus - de welvaartsstaat werd drastisch ingeperkt, hun banen werden op de helling gezet en hun leven werd onzekerder. Voor deze Hongaren is stemmen op Fidesz dus logisch.

ORBÁN IS EEN GEVOLG, GEEN OORZAAK

Het is allerminst de bedoeling om de man op te hemelen. Een groot deel van zijn anti-liberaal discours is een publiciteitsstunt. Hij behoort uiteindelijk immers zelf tot de elite. Hij maakte - en maakt - deel uit van de liberale transitie die het land grote schade toebracht. Maar hij maakt handig gebruik van zijn uitstekende communicatievaardigheden, onder meer door het slachtoffer van de liberale orde te spelen, om zichzelf te positioneren als de underdog die het opneemt tegen de kwaadaardige globale krachten. Zijn economisch pa-

Viktor Orbán leest de gevoelens van de bevolking vakkundig en begrijpt de noden van de groep mensen waar vaak naar verwezen wordt als de verliezers van de post-socialistische transitie.

net gebaseerde kanalen die kritisch zijn voor de regerende partij, terwijl de plattelandsbevolking aanzienlijk meer geneigd is om alleen de door de staat gerunde media te volgen. Via deze staatsmedia waarschuwt Fidesz voortdurend voor de gevaren van internationale migratie, voor George Soros en voor Brussel (d.w.z. de Euro-

verwezen wordt als 'de verliezers van de transitie'.

Nadat hij een regering gevormd had in 2010, verzette Viktor Orbán zich tegen wat hij "de westerse financiële crisis" noemde. Hij zette het licht op groen voor een "onorthodox" economisch beleid en verkondigde uiteindelijk zijn visie over een anti-liberale maatschap-

Hekken aan Hongaars-Servische grens tegen immigranten

triottisme komt gewoon neer op vriendskapitalisme, een herverdeling van de rijkdom onder zijn binnenlandse medestanders. Er is geen enkele indicatie dat deze medestanders de winsten binnen het land zullen houden in plaats van ze weg te sluizen in de vorm van overzeese investeringen. De oppositie stelt dat de economische maatregelen genomen door de regering simpelweg neerkomen op corruptie, maar Fidesz beweert enkel de nationale belangen te dienen. De elementaire verwarring tussen nationale belangen en corruptie wordt zelfs geïnstitutionaliseerd. Zoals András Láncai, een prominent Hongaars politiek wetenschapper en tevens Fidesz-aanhanger, het in een recent interview uitlegde: "Wat corruptie genoemd wordt, is in feite Fidesz' belangrijkste politieke doelstelling. Wat ik bedoel is dat de regering doelen vooropgesteld heeft zoals de formatie van een klasse van binnenlandse entrepreneurs die de pijlers van een sterk Hongarije moeten vormen, zowel in de landbouw als in de industrie... Dat is wat mensen corruptie noemen, maar dat is een politiek standpunt. Het woord 'corruptie' wordt op die manier iets mythisch".

Premier Orbán heeft zijn succes te danken aan zijn inzicht in het sentiment bij de bevolking en aan zijn vermogen om de gemarginaliseerde, van hun rechten ontnomen en vervreemde verliezers van de globalisering aan te spreken. Hij is een echte liberaal die slim genoeg is om in te zien dat het neoliberalisme Hongarije tekortgeschoten heeft.

Waar zit de oppositie? Voornamelijk in Boedapest, waar het te lijden heeft onder een acuut geval van vals bewustzijn. De stedelijke intelligentsia richt haar verfijnde boodschap aan hoogopgeleide kiezers. De oppositionele stemmen worden zo verdeeld onder allerlei schakeringen van liberalisme: groene liberalen, derde weg socialisten zonder sociaal programma en simpelweg liberalen, zoals George Soros. De meeste jeugdbewegingen zijn ook liberaal.

Boedapest imiteert het leven in de West-Europese hoofdsteden, met hippe bars en veel te dure coffeeshops. De oppositie vergeet ondertussen dat een stille meerderheid, met geen toegang tot macht en een beperkte toegang tot de media, Orbán beschouwt als iemand die bereid is om naar hen te luisteren en zich tot hen te richten.

Net zoals de linkse Italianen onder Berlusconi destijds, is de Hongaarse oppositie geobsedeerd door de persoon Orbán, maar zijn ze niet echt geïnteresseerd in de redenen waarom hij zo populair is. Ze houden ervan zijn flamboyante retoriek, zijn duidelijke leugens en de absurditeiten van de massamedia die door de regering beheerd worden, te haten. Veel mensen erkennen al deze kenmerken als een gevaarlijke bocht richting autoritarisme, maar niemand lijkt zich af te vragen waarom Orbán's recept zo succesvol is.

Het is logisch dat de oude Hongaarse elite liberaal is: ze hebben de dictatuur zelf rechtstreeks ervaren

en ze willen er zich van distantieën. Maar het is verontrustend dat de jonge elites ook neoliberal zijn. Ze leven in een wereld van relatieve stabiliteit – met de illusie dat hun bescheiden salarisstijgingen neerkomen op echte rijkdom – en genieten van een 'Europese levensstijl'. De meesten van hen zijn echter de 'hamburgerbakkers' van het huidige digitale tijdperk, wiens concurrentievermogen precies ligt in hun goedkope arbeid en wiens identiteit als leden van de Europese elite voor een groot stuk een illusie is. De neoliberale kolonisatie van Hongarije gaat verder dan de supermarkten en de autofabrikanten, het is ook een kolonisatie van de geesten van de elites.

Deze analyse wijst erop dat er in Hongarije een immense opportuniteit en potentieel is voor een jong en antikapitalistisch politiek links. Paradoxaal genoeg is het Viktor Orbán die daarvoor het pad effende. Net als hem moet de oppositie echt beginnen luisteren naar de bevolking in de rurale gebieden en naar de vele werkende armen, in plaats van zich in te beelden dat de liberalisering hen zal verheffen uit de armoede die gecreëerd werd door de post-socialistische economische herstructurering. ■

Martino Comelli is een doctoraalstudent in de Politieke Wetenschappen aan de Centraal Europese Universiteit.

Vera Horváth is een doctoraalstudent Sociologie aan de Corvinus Universiteit in Boedapest.

Dit artikel verscheen eerder op www.jacobinmag.com. Het werd vertaald door S.V.M.